

سیر تاریخی عزاداری محرم در ایران

۲۴ تیر ۱۴۰۳ ساعت ۱۹:۳۰

در سرزمین های اسلامی و به خصوص ایران اولین باری که عزاداری برای امام سوم شیعیان مرسوم شد در سالگشت حادثه عاشورا در زمان حکومت خاندان آل بویه بود.

«ای فرزندم به شیعیانم سلام مرا برسان و به آنان بگو، پدرم غریب و دور از وطن و در راه خدا شهید شد او را ندبه کنید و بر او گریه و عزاداری نمایید» این جمله ای است که بزرگ شهید دشت کربلا در آخرین لحظات، قبل از شهادت خطاب به فرزندش امام زین العابدین (ع) گفت.

دستور امام بر زمین نماند و از عصر روز عاشورا تا همین امروز، شیعیان شیفته امام حسین(ع) در سالروز شهادت او چون عزادارانی که تازه عزیزی از دست داده باشند گریه و زاری می کنند. حضرت زینب در کربلا و کوفه و شام، ام السلمه همسر پیامبر در مدینه، جابر بن عبد الله انصاری در کربلا و آل بویه در ری اولین کسانی بودند که سنت عزاداری برای امام را در نقاط مختلف مرسوم کردند، پس از آنها عزای حسین هر روز و هر سال پر رونق تر، فراگیرتر و حزن انگیزتر شده و انگار نه انگار که از آن تاریخ ۱۳۳۲ سال خورشیدی گذشته است.

در سرزمین های اسلامی و به خصوص ایران اولین باری که عزاداری برای امام سوم شیعیان مرسوم شد در سالگشت حادثه عاشورا در زمان حکومت خاندان آل بویه بود، آل بویه از خاندان اصیل ایرانی و شیعی مذهب ساکن منطقه دیلمان ایران بودند که جد آنها ابوشجاع بویه پسر فنا خسرو دیلمی است و نسب آنها به بهرامگور ساسانی می رسد. تا پیش از آن عصر شیعه قدرت سیاسی را در دست نداشت و با به قدرت رسیدن آل بویه، شیعیان توانستند عزاداری علنی داشته باشد و معزالدوله دیلمی که پایه گذار آل بویه عراق، خوزستان و کرمان بود دستور داد در روز عاشورا همه بازارها تعطیل شود و مردم در بیرون از منازل عزاداری کنند.

از همین روز تاریخ نگاران معتقدند اولین دسته های عزاداری که به طور رسمی در خیابان ها با مرثیه خوانی و مقتل خوانی عزاداری کردند در این دوره اتفاق افتد. این نوع عزاداری تا پایان حکومت آل بویه مرسوم بود و با برآمدن سلجوقیان از تخت حکومت تقریباً ضعیف می شود.

پس از آن عزاداری در سالروز حادثه عاشورا از حالت رسمی و عمومی به خانه ها و قلوب شیعیان عقب نشینی کرد، تا اینکه

حکومت قدر قدرت صفویان ظهور کرد. در منطقه شرق آناتولی و آذربایجان و قسمت‌هایی از قفقاز محل زندگی ترک‌هایی معروف به قزلباش بوده است، قزلباش‌ها چند قبیله بودند که ائتلاف ایشان را قزلباش می‌گویند؛ زمانی که شاه اسماعیل به کمک قزلباش‌ها در ایران به حکومت می‌رسد و دولت صفویه را تاسیس می‌کند برای اولین بار در تبریز مذهب شیعه را مذهب رسمی دولتش اعلام می‌کند و عزاداری امام حسین علیه‌السلام از همان تاریخ و دوباره به عنوان یک رسم رونق خاصی می‌گیرد، همین قزلباش‌ها که نیروی نظامی دولت صفویه را تشکیل می‌دهند و همراه با اسب و شمشیر و کتل و سنج و طبل بودند در ایام عاشورا همراه مردم عزاداری می‌کنند ولی چون نظامی هستند زمانی که عزاداری می‌کنند دسته‌های عزاداری ایشان بیشتر حالت حماسی و نظامی دارد. نمونه‌های این عزاداری در اطراف آذربایجان هنوز مرسوم است که به آن شاخ سین(شاه حسین) می‌گویند، شاخ سین یک گونه عزاداری است که نظم خاصی دارد و افراد در کنار هم قرار می‌گیرند و با نظم خاصی همراه با بدست گرفتن شمشیر و با آهنگی که با نواخته شدن طبل‌ها ساخته می‌شود و با سرودن اشعار حماسی و آهنگین در «بحر رجز» مراسم را ادامه می‌دهند.

بعدها که صفویه بر کل ایران مسلط می‌شود و مذهب رسمی ایران شیعه می‌شود کم کم گونه‌های دیگری به عزاداری اضافه می‌شود مانند گونه‌های شاخ سین(شاه حسین) که عزاداری حماسی است و پس از آن زنجیر زنی نیز اضافه شد، البته برخی منشا آن را از هند و پاکستان می‌دانند و برخی از عرب‌ها اما سینه زنی با نظم خاص و دسته‌های خاص در دوره صفویه رواج پیدا می‌کند و همه گیر می‌شود و دسته‌ها و هیئت‌های عزاداری براه می‌افتد و اشعار خاصی برای عزاداری در این دوره اضافه می‌شود. تا قبل از این دوره، اشعار ما بیشتر عربی بودند ولی از قرن نهم به بعد اشعار فارسی و ترکی هم اضافه می‌شود و گونه‌های عزاداری، تنوع بیشتری پیدا می‌کند یعنی مرثیه خوانی؛ مقتل خوانی، روضه خوانی؛ زنجیر زنی؛ شاخ سین(شاه حسین) و برخی دیگر از انواع دیگر نیز افزوده می‌شود و تقریباً یک سنت ثابت بر جای می‌ماند.

پس از صفویان در دوره های زندیه و قاجار نیز برپایی مراسم دهه محرم و عاشورا همچنان پر رونق باقی می‌ماند، به عنوان نمونه در دوره زندیه چون شخص کریم خان مقید به آداب و مراسم مذهبی بود و به تقلید از شاهان صفوی در ماه محرم دسته جات عزاداری را برپا می‌کرد در دوره قاجار نیز که علمای بزرگ نفوذ فراوان داشتند و قاجاریه به تقلید از شاهان گذشته این مراسم گسترده شد، خصوصاً در عهد ناصری دهه اول محرم عزاداری و حرکت دسته‌ها در مساجد و تکایا و برگزاری مراسم دیگر به اوج خود رسید که عامل اصلی این امور علمای بزرگ شیعه بودند که در تهران و شهرستانها این آیین را همراه با اطعام و پذیرایی از عزاداران سیدالشهداء رواج دادند.

دوران قاجار اما سرآغاز برآمدن سبک و شیوه های نوینی در مراسم عزاداری محرم و عاشورا بود، چرا که از این تاریخ نوع جدیدی از عزاداری به نام " شبیه خوانی " به مراسم اضافه می‌شود، بر این اساس در عزاداری به برپایی مراسمی جهت بازسازی حادثه عاشورا می‌پرداختند و عده‌ای مانند تئاترهای امروزی نقش افراد را بازی می‌کردند البته این نوع عزاداری شعرهای خاص خود را داشت و این گونه عزاداری در دوره قاجاریه و فتحعلی شاه بیش از هر زمان دیگری رواج پیدا می‌کند.

شبیه خوانی به خصوص در دوره فتحعلی شاه و ناصر الدین شاه با برپایی تکیه و ساختمان‌هایی که جهت برقراری تعزیه خوانی

تاسیس شده بودند رسم و رسوم و شیوه خاص خودش را پیدا کرد. در سال ۱۲۴۸ شمسی به دستور ناصرالدین شاه قاجار تکیه دولت با گنجایش ۲۰ هزار تماشاگر ساخته شد.

بسیاری بر این باورند که دوره قاجار بیشترین تنوع در گونه های عزاداری را مرسوم کرد، چرا که علاوه بر شبیه خوانی و تعزیه، بر پای سقاخانه؛ تیغ زنی، سخنوری، مراسم دفن شهدای کربلا، مراسم تشت گذاری و... نیز در این دوره مرسوم شد.

پس از قاجاریان و با به تخت نشستن رضا شاه، دوره رکود دسته جات و هیئت های عزاداری شروع شد، در این دوره تکیه ها بسته و عزاداری ممنوع شد و این رویکرد منجر به آن شد که گونه دیگری از عزاداری در قالب هیئت های عزاداری خانگی رشد بیشتری کنند و این جلسات به صورت هفتگی یا ماهانه برقرار شود. در دوره پهلوی دوم اما محمدرضا شاه هر چه کرد نتوانست با قدرت و تاثیر گذاری هیئت های مذهبی و دهه محرم مقابله کند. به گونه ای که به باور بسیاری کلید انقلاب اسلامی از دهه " ۱۳۴۰ و به ویژه محرم " ۱۳۴۲ در ایران زده شد. علاوه بر این راهپیمایی میلیونی در تهران و سراسر ایران در روزهای تاسوعا و عاشورای حسینی در سال ۵۷ به مثابه تیر خلاصی بود به حکومت شاهنشاهی که پایان آن را حتمی کرد.

پیروز شدن انقلاب همچون دمیدن خون تازه ای در رگ های شیعیان و سنت های عاشورایی بود، از آن تاریخ تا کنون همه شیوه های مقبول و مرسوم عزاداری در نقاط مختلف ایران پیاده و اجرا می شود.

منبع: خبرگزاری میراث فرهنگی

آدرس مطلب :

<https://www.cafetari.kh.com/news/49713/ایران-محرم-عزاداری-تاریخچه-سیر/49713>